

UDK: 801.82

Ilyos ISMOILOV,
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Ph.D.),
e-mail: ismoilov_iles@mail.ru

ALISHER NAVOI ABOUT THE GENEALOGY OF ISKANDAR

Abstract

This article analyzes Alisher Navoi's attitude to the science of history, the specific reality, the historical sources on which he relies on the example of the epic "Saddi Iskandariy". A comparative study of Navoi's interpretation of the lineage of Iskander, the protagonist of "Saddi Iskandariy", proves that Navoi interpreted the image of Iskander not as a "adopted child, a found child" but as "a real prince, the son of Faylaqus".

Key words: Alisher Navoi, Iskander, history, genealogy, artistic interpretation, source.

АЛИШЕР НАВОИ О ГЕНЕАЛОГИИ ИСКАНДЕРА

Аннотации

В статье анализируется отношение Алишера Навои к исторической науке, конкретной действительности, историческим источникам, на которые он опирается на примере эпоса «Садди Искандарий». Сравнительное исследование интерпретации Навои происхождения Искандера, главного героя «Садди Искандария», доказывает, что Навои интерпретировал образ Искандера не как «приемный ребенок, найденный ребенок», а как «настоящий принц, сын Файлакуса».

Ключевые слова: Алишер Навои, Искандер, история, генеалогия, художественная интерпретация, источник.

ALISHER NAVOIY ISKANDARNING NASABI HAQIDA

Annotatsiya

Ushbu maqolada Alisher Navoiyning tarix ilmiga munosabati, muayyan voqelik, sujet tasvirida qanday tarixiy manbalarga tayangani "Saddi Iskandariy" dostoni misolida tahlil etilgan. Navoiyning "Saddi Iskandariy" bosh qahramoni Iskandarning nasabiga oid talqini qiyosiy o'rganilib, Navoiy Iskandar obrazini "asrandi farzand, topib olingan bola" sifatida emas, balki "haqiqiy shahzoda, Faylaqusning o'g'li" sifatida talqin etgani isbotlangan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Iskandar, tarix, nasab, badiiy talqin, manba.

Kirish. Alisher Navoiyning tarixga munosabati va o'z asarlarini yaratishda tayangan manbalarini tadqiq etish ko'plab yangi fikr va qarashlarga asos beradi. Navoiy ijodkor bo'lishiga qaramay hamisha tarixga jiddiy e'tibor qaratgan va o'z asarlarida tasvirlanajak voqelikning asoslari, o'zi yaratmoqchi bo'lgan sujet va epizodlarga oid manbalar bilan yaqindan tanishishga harakat qilgan. Mazkur prinsip, ayniqsa, Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonini yaratilishida aniq ko'zga tashlanadi. Alisher Navoiy «Saddi Iskandariy» dostonini yozishda tayangan manbalarni belgilash, ulardan qay tarzda foydalanganini aniqlash juda muhim. Qolaversa, Navoiy o'z dostonini yaratishda salafllari, xususan, Nizomiy Ganjaviyning shu mavzudagi asariga qay darajada tayangan, bu jarayonda yana qanday manbalarga e'tibor qaratgan, degan muhim muammolarga javob topish alohida ilmiy ahamiyatga ega. Zero, Y.E.Bertels genetik tahlil Navoiyning Iskandar obraziga doir konsepsiyasidagi o'ziga xosliklarni aniqlashning yagona yo'li, deganda haq edi [4, c. 285]. Bu o'rinda manbalar masalasini tarmoqlab olish maqsadga muvofiq ko'rinadi, masalan, Iskandarning jahongirliги tarixiy manbalar, donishmandligi ko'proq hikmat adabiyoti va folklor bilan, payg'ambarligi esa diniy manbalar bilan aloqador. Navoiyga qadar yaratilgan Iskandar haqidagi adabiy asarlarda esa bu uch yo'nalishdagi ma'lumotlar qorishiq holda keladi.

Tahlil va natijalar. Alisher Navoiyning o'z asarlari, jumladan, "Saddi Iskandariy" dostonini yaratishda tarix ilmiga qanchalik jiddiy e'tibor qaratgani dostonidagi to'rt sulola tarixi va asarning bosh qahramoni Iskandarning nasabiga oid talqinlarda yaqqol namoyon bo'lgan. Navoiy «Tarixi muluki Ajam»da «*Saddi Iskandariy*»da ul iki buzurgvor

(Nizomiy va Dehlaviy – I.I.) *qavlini soyir muarrixlar aqvolig'a tarjih qilib, nazm adosig'a qaror beribmen*» [11, 217-b.], – deb yozadi. Bu orqali «Saddi Iskandariy»ni yaratishda «Iskandarnoma» (Nizomiy) va «Oynayi Iskandariy» (Xusrav)lardan ijodiy oziqlangani hamda ko'plab tarixiy asarlarga suyangani haqida ishora beradi. Darhaqiqat, boshqa xamsanavislar, xususan, Nizomiy ijodi asoslaridan biri tarix ilmi bo'lib, «Xamsa»ning ko'plab sujet, motiv va obrazlari o'zining tarixiy manbalariga ega [5, 12-c.]. «Saddi Iskandariy»ning o'zida ham (XI bob) *kulliy maqsad tarix ilmi maxzanidan vuquf topmog'liq* ekani alohida uqtirilgan. Iskandarnomalarni «mashhur fothning tarjimayi holi yoki uning yurishlari xronikasi deb qarash mutlaqo asossiz» [15, 10-b.] bo'lsa-da, Navoiyning yuqoridagi qaydlari «Saddi Iskandariy» ma'lum ma'noda tarixiy asosga ega asar ekani, unga butunlay to'qima yoki majoziy asar sifatida qarab bo'lmasligini ham bildiradi. Navoiy «kulliy maqsad»iga muvofiq tarixnavislik an'anasiga rioya qilib, asosiy qismning boshida *pehdodiy, kayoniy, ashkoniy va sosoniylar* tarixini qisqa bayon qiladi, chunki Iskandar tarixi bevosita mazkur sulolalar bilan aloqador edi. Bunday yondashuv salafllari ijodida uchramaydi.

Navoiy Ajam shohlari tarixi borasida, asosan, Qozi Bayzoviyning «Nizom ut-tavorix»iga [3, c. 162], o'zmi bilan «Tarixi guzida» [10, c. 107 – 117] va «Tarixi Banokatiy»ga [2, c. 58 – 62] tayangan. Xususan, Navoiyning *pehdodiy*lar, ularning umumiy soni (11 ta) va ketma-ketligi haqidagi ma'lumotlari keyingi ikki tarixiy asar bilan to'la uyg'un keladi.

Navoiyning kayoniylarga oid ma'lumotlari Bayzoviy tarixi bilan to'la mos [3, c. 39], biroq Navoiy keltirgan podshohlarga oid izohlarning ba'zilar «Nizom ut-tavorix»da yo'q. Jumladan, Kayqubod to'g'risida so'zlar ekan, hukmronligi davrida Rustam pahlavoni bo'lganini aytadi, mazkur fakt «Nizom ut-tavorix»da emas, «Tarixi Guzida» va «Tarixi Banokatiy»dagi Kayqubod qissasida mavjud [2, c. 62]. Navoiy «Nizom ut-tavorix»dagi ma'lumotlarni boshqa tarixlar bilan solishtirib, zarur o'rinlarda o'zgartirish kiritganini ta'kidlaganda mana shunday hollarni nazarda tutgan. Bu sulola bilan bog'liq muhim jihat shuki, Navoiy Iskandarning ayni shu zamonda dunyoni egallaganini aytadi, ammo unga kayoniylar sulolasining vakili sifatida qaramaydi. U bu borada «Nizom ut-tavorix»ga suyangani, chunki «Tarixi Guzida»da Humoy qissasi yo'q, kayoniylarning to'qqizinchi shohi sifatida Iskandar qissasi keladi, «Tarixi Banokatiy»da esa Iskandar qissasi kayoniy shohlarning o'ninchi bo'lib kelgan.

Uchinchi tabaqa «muluki tavoyif» nomi bilan yuritiladi. Bu nom Iskandarning mamlakat boshqaruvini alohida toifalarga ajratishi bilan bog'liq holda yuzaga kelgan [7, c. 65]. Navoiy ular 19 kishi ekanini qayd etsa-da [12, 80 – 82-b.], amalda 17 hukmdor nomini ko'rsatgan [13, 124 – 128-b.]. Ular «Nizom ut-tavorix»da 17, «Tarixi Banokatiy»da 16, «Tarixi Guzida»da uch firqa va 21 kishi ekani aytilgan. Tabariy esa Iskandardan so'ng 90 shoh hukmronlik qilganini qayd etadi [16, c. 500]. Ko'rinib turibdiki, adib manbalardagi ixtiloflarga jiddiy e'tibor bergan. Navoiy keyinchalik «Tarixi muluki Ajam»da uchinchi sulola to'g'risida ixtiloflar ko'pligi, ularni o'n besh nafar qilib tasvirlashni ma'qul ko'rganini ham yozgan [11, 221-b.]. Navoiy to'rtinchi tabaqa borasida ham ko'proq «Nizom ut-tavorix»ga tayangan. Faqat o'n ikkinchi sosoniy hukmdor sifatida qayd etilgan Bahrom bin Shopurdan so'ng Feruz bin Yazdjird taxtga o'tirganini aytadi, holbuki «Nizom ut-tavorix»da Bahrom va Feruzning orasida Yazdjird bin Bahrom, Bahromjur bin Yazdjird, Yazdjird bin Bahromjur, Hurmuz bin Yazdjird kabi sosoniylar o'tgani aytilgan [3, c. 47].

Navoiy qayd etgan to'rt tabaqa shohlarining umumiy soni 68 nafar, hukmdorlik davri 4336 yil-u 10 oy davom etgan. Bu ma'lumotlarni manbalardan aynan topib bo'lmaydi, chunki Navoiy sulolalar tarkibi, ketma-ketligi kabi masalalarda faqat bir manbaga tayangan emas, shu bois mazkur umumiy faktlar ham boshqa tarixchilar ma'lumotidan farqlanadi. Biroq to'rt tabaqaning umumiy hukmronlik davri haqida ma'lumot berish fikri Navoiyda tarixlar bilan tanishgandan so'ng paydo bo'lgan, chunki aksariyat manbalarda ularning umumiy soni va hukmronlik yillarini ko'rsatish an'anasi mavjud edi [2, c. 27; 3, c.13].

Navoiy Iskandarning nasabi va yoshligi borasida adabiy (Nizomiy «Iskandarnoma»si, Xusrav «Oynayi Iskandariy»si), tarixiy («Tarixi Banokatiy») asarlar va Jomiy maslahatini shaxsan qayd etgan, biroq «Saddi Iskandariy»dagi ayrim ma'lumotlar yuqoridagi manbalarda uchramaydi. «Saddi Iskandariy»da Iskandarning nasabiga doir quyidagi qarashlar ko'rsatib o'tiladi:

- 1) Iskandar Faylaqusning asrab olgan farzandi (rumliklar talqini);
- 2) Iskandar Dorobning o'g'li, u kayoniylardan bo'lgan («Shohnoma»dagi talqin);
- 3) dunyoda ikkita Iskandar o'tgan, biri Dorob bilan jang qilgan, biri Ya'jujga qarshi sad qurgan («Nizom ut-tavorix»dagi talqin);
- 4) Iskandar Faylaqusning haqiqiy o'g'li (Nizomiy va Jomiy talqini).

Navoiy o'sha kezlarda «Xiradnomayi Iskandariy»ni yozayotgan Jomiy bilan bu borada maslahatlashadi, Jomiy Nizomiy kabi har ikki ish (Doroga qarshi razm va sad qurish)ni yagona Iskandar amalga oshirganini tasdiqlaydi. O'z navbatida, Aleksandr nomi Sharqda shunga monandroq

bo'lgan «Iskandar» (yoki Al-Iskandar – I.I.) deb yuritilgan [9; 490-b.]. Nizomiy «Iskandarnoma»da ushbu masalaga oid uch xil qarashni keltirgan:

1. Rumliklar talqini: Iskandar bir zohid ayolning farzandi bo'lib, onasi vayronada tug'ib oq vafot etgan.
2. Ozarparastlar talqini: Iskandar Dorobning farzandi.
3. Boshqa bir tarixchining talqini: Iskandar Faylaqusning farzandi [Y.E. Bertels «Nizami» nomli monografiyasida mazkur talqinlarning kelib chiqish manbalari haqida batafsil so'z yuritgan. Qarang: 5, c. 196 – 231]. Nizomiy uchinchi qarashni ma'qullab, dastlabki ikki qarashni tanqid qiladi:

Dar on har du guftor chustiy nabud,

Gazofa suxanro durustiy nabud [8, c. 43].

Nizomiyning mazkur talqini tarixiy nuqtayi nazardan asosli. Yunon manbalari bilan yaxshi tanish bo'lgan Al-Beruniy Nizomiydan bir necha asr oldin Iskandar Filipp podshohligining sakkizinchi yilida malika Olimpiadadan tug'ilganini aniq qayd etgan edi [6, 117-b.].

Shu o'rinda adabiyotshunoslikdagi bir talqinga e'tibor qarash lozim. «Saddi Iskandariy» dostonidagi Iskandar obrazi bugungacha asrab olingan farzand sifatida talqin etib kelinmoqda. Agar muallifning bu boradagi fikrlariga diqqat qilinsa, o'zgacha holatni kuzatish mumkin. Navoiy Iskandarni *yazdonparast shoh* sifatida talqin qiladi, uning to'rt sulola qila olmagan ishni amalga oshirgani, Tangrining unday kishi yaratmaganini so'zlar ekan, Iskandarning ikkinchi tabaqa bo'lgan kayoniylar davrida o'tgani, kaylardan Doroyi Bahman shohligida *Rumga Faylaqus qaysar ekanini* aytadi. Mana shu nuqtadan Navoiy umumiy tarixdan o'z tasvir obyektini ajratib ola boshlaydi, ya'ni u Faylaqus to'g'risida so'z ochadi. So'ng Nizomiy bu shoh sarguzashtidan yaxshi xabardorligini aytib, «Iskandarnoma»dagi Faylaqusga doir fikrlarini iqtibos qilib keltiradi. Bu iqtibos Nizomiy o'z dostonida rumliklarga nisbat bergan rivoyat bo'lib, unga ko'ra, Iskandar bir zohidzan – taqvodor ayolning farzandi, onasi tug'ruq vaqtida shahar chetidagi vayronada vafot etadi. Faylaqus ovdan qaytayotib bu hodisani ko'rib qolib, uni asrab olishga qaror qiladi [8, c. 42]. Navoiy bu iqtibosni, aslida, Faylaqus haqida ma'lumot berish uchun keltirgan, lekin unda o'zi uchun zarur bo'lgan Iskandarning nasabiga doir qarash ham aks etgan edi. Shu bois rivoyatdan keyin yana Iskandarning nasabi borasidagi qarashlarni davom ettiradi. Ularning biri Iskandarning Dorob farzandi ekani haqida, keyingisi tarixda ikkita Iskandar o'tgani haqida edi.

Navoiy bu borada maslahat qilish uchun shu vaqtda «Xiradnomayi Iskandariy»ni yozayotgan Jomiy huzuriga boradi. Jomiy bilan maslahatdan so'ng Navoiyning bu boradagi xulosasi shunday bo'lgan:

- 1) tarixda ikkita Iskandar o'tgani haqidagi qarashlar noto'g'ri;
- 2) Iskandar Faylaqusning haqiqiy o'g'li.

Bu holatni butun doston davomida kuzatish ham mumkin. Navoiyning mazkur nuqtayi nazarini mantiqan dalillash ham mumkin, masalan, u Jomiyning Dorob va Ya'jujlarga qarshi yagona Iskandar kurashgani haqidagi qarashini qabul qilib, Iskandar Faylaqus o'g'li degan hukmini rad eta olmasdi, qolaversa, boshqa salafilar ham Iskandar Faylaqus o'g'li degan xulosada edi. Mazkur mantiq Navoiy iqtibos qilgan asrandi farzand haqidagi rivoyat Iskandar nasabiga tegishli ko'plab variantlardan biri ekanini tasdiqlaydi. Bunga yana bir asos shuki, dostonning biror o'rnida o'gay ona haqida gap yo'q, aksincha, Iskandar umrining oxirida onasiga maktub yozar ekan, unga o'z onasidek munosabat bildiradi. Qolaversa, yetti hakimning alohida-alohida ta'ziya bildirishida ham haqiqiy onaga munosabat sezilib turadi. Bordiyu Navoiy Iskandarni asrandi farzand qilib tasvirlashni maqsad qilganida bunga ochiq

ishoralar bergan bo'lardi. Yoki dostonning o'n to'qqizinchi bo'limida Iskandar o'z xalqiga shunday murojaat etadi:

Atomni agar lutf aylab Iloh,
Bu kishvar uza ayladi podshoh.
Hamono bu ishga sazovor edi,
Bu yuk chekkali quvvati bor edi.
V-ar obo-vu ajdodima qildi Haq,
Bu mulk ahlig'a hukmronliq nasaq.
Alar dog'i zeboyi taxt erdilar,
Tavono-u feruzbaxt erdilar [12, 106-b.].

Mazkur misralar Iskandarning nasabiga ko'ra shahzodalardan ekanligini ochiq tasdiqlab turibdi.

Masalaning ikkinchi tomoni shuki, bugungacha tadqiqotlarda Iskandarning nasabi borasida «asrandi farzand» varianti mutlaqlashtirilgan. Bunda ularni chalg'itgan dastlabki omil dostonda ushbu variantning boshqalarga nisbatan oldin kelishi edi. Bu o'quvchida muallif shu variantni ilgari surgan, «ikki Iskandar», «Dorob o'g'li Iskandar» variantlari esa ma'lumot uchun keltirilgan degan tasavvurni paydo qilgan. Ularni chalg'itgan ikkinchi omil ushbu baytdagi «topdi» so'zi bo'lishi kerak:

Skandarni topti malik Faylaqus,
Yasab mulkin andoqki zebo arus [12, 90-b.].

Bayt Iskandarning nasabi haqidagi bahslar yakuni, voqealar rivojining boshida kelgan. Undagi «topdi» so'zi bir qarashda Navoiy dastlab tilga olgan «asrandi farzand» varianti bilan tutashib, o'quvchida muallif shu qarashni ma'qullagan degan tasavvurni mustahkamlaydi. Holbuki, «topmoq» so'zi farzandga nisbatan qo'llanganda «farzandli bo'lish» deb ham tushuniladi. O'tgan asr boshlarigacha Navoiy dostonidagi bu o'rin to'g'ri tushunilgan, masalan, «Nasri Xamsayi benazir» muallifi Mir Maxdum ibn Shohyunus «Saddi Iskandariy»da Iskandar Faylaqus o'g'li sifatida talqin etilganini yozadi [14, 15-b.].

Bu borada tadqiqotchilarni «chalg'itgan» eng asosiy omil Navoiy asarlariga sovetcha metodologiya asosida yondashish edi. O'tgan davrda Iskandar obrazini asrab olingan farzand sifatida talqin qilish orqali Navoiy dunyoqarashining «progressiv xarakter»ni, monarxiya davrida yashasa-da, uni qoralagan, go'yo zotining tayini bo'lmagan bola ham yaxshi tarbiya orqali buyuk shaxs bo'lishi mumkinligini ko'rsatishga harakat qilgani to'g'risida yozildi. Qisqasi, «Saddi Iskandariy»ning bu o'rindan ham Navoiyni o'z davri tuzumlariga qarshi shaxs sifatida talqin qilish uchun foydalanildi. Aslida, tarixiy va obyektiv haqiqat buzildi. Navoiy o'z davri farzandi sifatida taxtning otadan farzandga o'tishiga tarixiy va o'zgarimas taomil sifatida qaragan, unda taxtni oqil va yaxshi tarbiya ko'rgan shaxs boshqarishi kerakligi borasida istak bo'lgan, barcha bandalarning teng ekanini ham e'tirof etgan, lekin shohlik borasida «istalgan odamning» emas, balki shahzodalarning yaxshi tarbiya topishi, ularning yuksak ma'naviyatli bo'lishini xohlagan. «Xamsa» dostonlariga maxsus shahzodalar madhi va ularga nasihatlarining kiritilishi mana shu istak natijasi edi.

Navoiy Iskandarni Faylaqusning haqiqiy o'g'li sifatida tasvirlagan deb talqin etilsa, birinchidan, muallif nazarda tutgan obyektiv haqiqat namoyon bo'ladi, ikkinchidan, Navoiy intilgan ilmiy xolislik, ya'ni tarixiy faktlar bilan doston voqealari o'rtasidagi muvofiqlik yuzaga chiqadi. Navoiy mana shu haqiqat uchun kurashgan, ko'plab manbalar bilan

tanishgan, shundan so'ng uzil-kesil qarorga kelgan. Navoiyshunoslikda esa muallif kurashgan tarixiy faktlarni chetga surib, adibni mavjud qarashlarga moslashtirishga urinish ustuvor mavqe qozondi. Uchinchidan, Navoiyning Iskandari Faylaqus o'g'li ekanini e'tirof etish ijodkor asarlarining ilmiy asoslangani, undagi muhim o'rinlar tarixiy haqiqatlarga mos kelishi, doston uydirma yoki afsonalarga tayanmaganini isbotlash uchun ham zarur. Bu yanglish talqinlarning oldini olish bilan birga soxta talqinlardan tiyilishda ham qo'l keladi. Navoiy Iskandarni «asrandi farzand» deb talqin etish mantiqan «Iskandar aslida Dorob farzandi» degan qarashga yaqin bir holni yuzaga keltiradi. Zodagonlarning mazkur aqidasi sharqdagi ko'plab manbalarda aks etgan, ular bilan bog'liq holda bolaning kimsasiz joyda tug'ilishi, tashlab ketilishi, keyinchalik uning butun mamlakatni qo'lga olishi kabi motivlar tarqalgan. Iskandarni asrandi farzand sifatida talqin etish Navoiyni xuddi shu aqida ta'siridagi bir qarashga ergashgan, kamida yanglish talqinga suyangan ijodkor sifatida baholash uchun zamin yaratadi.

Aslida, qahramonga asrab olingan farzand sifatida qarash folklorga xos, dostonlarning bosh qahramonlari, odatda, ana shunday sirli homila, g'ayritabiiy tug'ilishdan so'ng dunyoga keladi [Bu haqda qarang: 17, 240-b.]. Navoiy Iskandarning kelib chiqishi haqidagi xalqona variantlar tasvirlangan manbalar bilan tanish bo'lgan. Masalan, Banokatiy o'z asariga hukmdorlar haqidagi ko'pgina rivoyat va afsonalarni kiritgan. Ularda folklor an'analari ochiq ko'rinish turadi. O'z navbatida, Banokatiy XII asr oxirlarida ijod etilgan hukmdorlar so'zi, axloqiy hikoyat va latifalar majmuasi bo'lgan Muhammad Avfiyning «Javome ul-hikoyot va lavome ul-rivoyot» asari va «Devon un-nasab» kabi asarlardan foydalangan [2, c. 42]. Navoiy keyinchalik «Tarixi muluki Ajam»da Banokatiy asaridan Iskandarning asrab olingan farzand ekani haqida tafsilotlari biroq farq qiluvchi rivoyatni ham keltiradi [11, 215 – 216-b.]. Shu narsa aniqki, bu ma'lumotlar tarixiy Iskandarga tegishli emas, ular Sharqda Iskandarning Dorob bin Bahmanga nisbat berilishi zaminida yuzaga kelgan.

Beruniy X asrda, Saolibiy XI asrda va Nizomiy XII asr oxiridayoq mazkur talqin asossiz ekanini ta'kidlagan. Bunda forsning Iskandar bilan bog'liq muhim mafkuraviy kurashi aks etgan bo'lib, Y.E.Bertels bu fikrlarni shunday umumlashtiradi: «Eron zodagonlarining oliy doiralari Iskandarning barcha xizmatlarini faqat inkor etish bilan qanoatlana olmasdi. Ularning siyosiy dunyoqarashlari «farr» (ilohiy inoyat) deyiluvchi o'ziga xos nazariya ustiga qurilgan bo'lib, ularning taxtni mana shu inoyatdan bahramand bo'lgan shaxsgina meros sifatida olishi mumkin edi. Eron taxtni kelgindi Iskandarning egallab olishi ushbu nazariyaning mutlaqo yaroqsizligini tasdiqlar hamda podsholarning ham, ruhoniylarning ham obro'siga putur yetkazar edi. Iskandarni «farr» egalari qatoriga kiritish uchun yo'l topish va shu bilan mavjud aqidaning barqarorligini ham isbotlash zarur bo'lib qoldi» [4, c. 288]. Mana shu zarurat natijasida Iskandarning nasabi ataylab forsarga olib kelib taqalgan, asrandi o'g'li bilan bog'liq barcha epizod va detallar mazkur uydirma hosilasidir. Shu tariqa, Navoiy Nizomiy va Jomiy ta'sirida *Iskandar nasabiga ko'ra Faylaqusning haqiqiy o'g'li* degan variantni ma'qul ko'rgan.

ADABIYOTLAR

1. Азаде Р. Низами ва онун поезија сәләфләри. – Бакы: Елм, 1999. – 278 с.
2. بناکتی. تاریخ بناکتی. – تهران: داورپناه، ۱۳۴۸. ۵۹۳ ص.
3. بیضاوی عبدالله بن عمر. نظام التواریح. – تهران: بنیاد، ۱۳۸۲. ۱۴۰ ص.
4. Бертельс Е.Э. Избранные труды. Том 4. Навои и Джамии. – Москва: Наука, 1965. – 499 с.
5. Бертельс Е.Э. Низами. Творческий путь поэта. – Москва: Наука, 1956. – 261 с.

6. Беруний Абу Райхон. Ҳиндистон. Асарлар. Беш томлик. Т.2. – Тошкент: Фан, 1965. – 538 б.
7. دنيوري احمد بن داود. اخبار الطوال. ترجمه صادق نشات. – تهران: بنياد فرهنگ ايران، ۱۳۶۱. ۲۸۵ ص.
8. Ганчавй Н. Ҳамса: Искандарнома. – Душанбе: Адиб, 2012. – 480 с.
9. Маллаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1976. – 662 б.
10. مستوفى حمدالله. تاريخ گزيده. – تهران: امير كبير، ۱۳۳۹. ۶۴۲ ص.
11. Навоий А. МАТ. 20 томлик. Т.16. – Тошкент: Фан, 2000. – 336 б.
12. Навоий А. МАТ. 20 томлик. Т.11. – Тошкент: Фан, 1993. – 640 б.
13. نوابى على شير. سد اسکندرى. علمى تنقيدى متن. توزوچى موجوده شاکر قیزی حميداوه. – تاشکند: ۱۹۹۳. ۹۹۴ ص.
14. Навоий А. Искандарнома / Мир Махдум ибн Шохюнуснинг «Насри Ҳамсаи беназир» китоби асосида нашрга тайёрловчи О.Тожибоева. – Тошкент: MUMTOZ SO'Z, 2013. – 116 б.
15. Қанонов А. Садди Искандарий. – Тошкент: Фан, 1975. – 196 б.
16. طبرى محمد بن جرير. تاريخ طبرى. ترجمه ابوالقاسم پاينده. ج. ۲. – تهران: اساطير، ۱۳۶۲. ۷۸۸ ص.
17. Турдимов Ш. «Гўрўғли» дostonларининг генезиси ва тадрижий босқичлари. – Тошкент: Фан, 2011. – 240 б.